

УДК 811.163.1`276.6:[3:32]

ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ У СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

Анна Чура

Університет імені Франтішка Палацького в Оломоуці
вул. Кржіжковського 511/8, Оломоуць, 77147, Чеська Республіка
vschbox@ukr.net

Розкрито етимологію, семантику та частоту вживання термінів старослов'янської суспільно-політичної лексики. Нова джерельна база дослідження посприяла розширенню аналізу походження лексем **цѣсарь* (цезар), **корль* (король), **кнѣздъ* (князь) на позначення соціальних статусів у станово-абсолютистських слов'янських державах медієвістичного періоду. За допомогою порівняльної методики встановлено, що в прикладах із літописних текстів у “Словаре русского языка X–XVIII веков” Є. Отіна, “Старославянском словаре (по рукописям X–XI вв.)” Р. Вечерки та Р. Цейтлина, “Матеріалах для словника давньоруської мови” О. Дювернуа та “Этимологическом словаре русского языка” М. Фасмера найчастіше вживаним терміном є лексема латинського походження *цѣсарь* та прагерманські відповідники **кнѣздъ*, **корль*.

Ключові слова: суспільно-політична лексика, середньовіччя, слов'яни, літописи, етимологія.

У V–XV ст. виникла найбільша в Європі етномовна спільнота, обслуговування потреб якої відбувалося за допомогою давньої слов'янської літературної мови. Дослідження її суспільно-політичної лексики дозволяє розкрити одну з важливих сфер життя тогочасного соціуму – його політичну діяльність. До цього часу ця лексика недостатньо розкрита за допомогою етимологічного, лексичного, семантичного, морфологічного аналізу, тому в статті розглянемо терміни на позначення представників законодавчої та виконавчої влади.

Серед чеських науковців питаннями етимологічного аналізу згаданих назв займалися М. Вепшек [1], Р. Вечерка [2], Ф. Чайка та З. Гауптова [3]. З українських дослідників цій проблематиці присвячували увагу О. Мельничук [4] та Д. Гринчишин [5]. Серед російських дослідників слід виокремити праці О. Трубачова [6] і Р. Цейтлін [7].

Мета нашої статті – порівняти міркування мовознавців про етимологію, семантику та частоту вживання термінів старослов'янської суспільно-політичної лексики. Попередні результати порівняльного аналізу цих назв було розглянуто на сторінках наукових збірників, які публікували результати роботи Симпозіуму українців Середньої та Східної Європи Оломоуцького університету імені Ф. Палацького (Оломоуц, 2016) [8], Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 15-річчя заснування кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (Львів, 2016) [9] та XI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації” Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (Переяслав-Хмельницький, 2016) [10].

Ілюстративним матеріалом для нашої розвідки послужили приклади, зафіксовані в “Словаре русского языка X–XVIII веков” Є. Отіна [12], “Старославянском словаре (по рукописям X–XI вв.)” Р. Вечерки і Р. Цейтлін [14], “Матеріалах для словника давньоруської мови” О. Дювернуа [11] та “Этимологическом словаре русского языка” М. Фасмера [13].

Для позначення найвищого соціального статусу у станових монархіях давньо-слов'янського середньовіччя вживалися терміни **цѣсарь*, **korl'ь* та **кѣндѣзь*. Від першої лексеми **цѣсарь* прямо успадкованим можна вважати старочеський вираз **cīesarǫ*, сучасною чеською мовою – *cīsarǫ*, польською – *cesarz*, словінською – *česar*, хорватською – *česar*. На основі цих відповідників можна відтворити старослов'янську форму **cēsar'ь*, похідним від якої був термін **Caesar*. Невідомим залишається спосіб, за допомогою якого цей латинський термін вкоренився в давньослов'янському мовному і літописному середовищах. На думку М. Фасмера, термін походить із прагерманської, тобто готської мови. Латинське походження слова відстоюють болгарські і чеські дослідники С. Младенов-Стоянов, К. Іречек та М. Єлінек. Німецький науковець О. Брінкенмаєр висунув теорію, що термін був запозичений з грецької мови від слова *καίσαρ* (укр. “кесар”) [15: 89].

Найбільш ймовірним є те, що первинним джерелом терміна **cēsar'ь* було слово, що містило в першому складі дифтонг **ai*. Відповідно до цієї гіпотези воно було прийняте в слов'янських мовах за посередництва германських мов, позаяк до першої половини VI ст. контактів слов'ян з римлянами або греками не зафіксовано. Проте в тому ж столітті існував як латинський дифтонг **ae*, так і грецький **ai*, котрі на той час вже монофтонгізувалися. Якщо б джерелом запозичення було латинське слово **cēsar*, то після першої палаталізації задньоязикових приголосних зазначений термін містив би склад **ča*. Прагерманське походження терміна **cēsar* доводить ще й те, що в період завершення монофтонгізації і перед кінцем двох палаталізацій задньоязикових приголосних відкрите латинське *e* було замінено *ě*, котре згодом після закінчення другої палаталізації змінилося на *e*.

Що стосується закінчення **ar'ь*, то, на думку чеських дослідників В. Кіпарського і Ф. Мареша, воно сформувалося під впливом германського суфікса *ere* [15: 90]. Таким чином, старослов'янська лексема **cēsar'ь* культивувалася усіма слов'янськими народами, у вжиток яких вона потрапила внаслідок фонетичних змін, що характерні кожній мові. Схематично це можна зобразити так: *česar'ь: cīsar'ь > cēsar'ь > csar'ь > car'ь*.

Існує версія, що скорочення терміна **cēsar'ь* у давньослов'янському середовищі набуло форми **царь*, що, очевидно, через давніх германців потрапила на Балкани, вкоринившись у давніх сербській та болгарській мовах, а звідти в українській та російській. Цікаво те, що в західних слов'ян форма **царь* вживалась лише щодо болгарських, сербських та києворуських монархів. Як виняток, у хорватській мові лексема функціонувала не лише щодо згаданих правителів, але всіх середньовічних монархів, за умови католицького авторства літописного тексту. Південні слов'яни вживали форму **цезар* лише у випадку, коли йшлося про керівника Римської імперії в обох її форматах. Значно молодшою за аналізоване слово є старослов'янська форма *k'esar'ь, kesar'ь*, утворена від грецького терміна *καίσαρ*, що має біблійне походження. На слов'янському тлі це слово вживалося на позначення німецького або угорського правителя. Однак винятком є вживання слова **кесар* у старосербській мові в значенні керівника місцевих громад (значення закріпилося за лексемою після реформи короля Стефана Душана).

М. Фасмер стверджує, що **царь* – це титул, прийнятий правителем Московського царства Іваном IV Грозним, і що в староросійській мові слово **цьсарь* вживалося лише тоді, коли йшлося про візантійського імператора або татарського хана. На думку вченого, чеська лексема *car* (як польська *car*) є пізнім запозиченням з російської мови [13: 290]. Підтвердження знаходиться у словнику А. Дювернуа. Тут подано цитату з “Псковського літопису”: “Нѣмцы (въ союзномъ войскѣ) отъ Цысаря Короля Максиміана Римскаго” (український переклад: “Німці (у союзному війську) від цісаря короля Максиміліана Римського”) [11: 229]]. У словнику Є. Отіна знаходимо, що аналізоване слово вживається

у “Псковському літописі”, див. цитату: “и учал царь и великий князь советовати, о тех бы местех поставити ему град казанского для дела и тесноту учинити Казанской земле” (український переклад: “і почав цар і великий князь радити в тих би місцях збудувати йому місто для казанської справи і тісноту вчинити Казанській землі”). У давньослов’янському тексті, відомому як “Літописець”, подано фрагмент “и призывает благоверный цар к себе царя Шигалея”, де йдеться про одного із татарських ханів (українською: “і викликає благовірний цар до себе царя Шигалея”) [12: 381].

У колективній роботі Р. Цейтлин, Р. Вечерки та Є. Благової “Старославянський словарь (по рукописам X–XI веков)” наведено приклади вживання терміна *цѣсарь в значенні небесного владики, римського імператора та церковного ієрарха. Тут подано цитату з таких джерел, як Зографське, Маріїнське та Ассеманієве Євангелія, Саввина книга і Боянський палімпсест. А саме: “з(лаго)ла мьѣ плать цѣ(ѣса)рѣ ли вашего пропънж отвѣшата архнереѣ не мамь цѣ(ѣса)рѣ тькъмо кесарѣ” (“говорить їм Плат цезаря (царя) вашого розпну відповідають архієреї не маємо владики крім кесаря”). Сімдесят третій псалтир Біблії, Синайський псалтир та Єнинський апостол місять в собі речення “б(о)гъ же цѣсарь нашъ прѣжде въѣка съдѣла с(ѣ)н(асе)нїе посрѣдѣ земльа” (“Бог же цезар наш перед віками створив спасіння посеред землі”). Клоців збірник та Супрасльський рукопис місять фрагмент “дѣва цѣ(ѣ)с(а)рѣ плать і родъ”, тобто “два цезарі (царі) Плат і Ірод”. Разом з цим, в Супрасльському рукописі міститься фрагмент – “постави мьѣ цѣсарьа и менемъ Феодосїа” (переклад: “поставив їм цезаря іменем Феодосій”).

У таких пам’ятках, як Євангеліє від Матвія та Саввина книга, аналізований термін здебільшого зустрічається в значенні “римський імператор”. Аналогічно його трактують й Маріїнське, Ассеманієве, Зографське Євангеліє, Саввина книга, Боянський палімпсест, Єнинський апостол, Синайський псалтир, Синайський Євхологій, Клоців збірник, Супрасльський рукопис та Рильські листки. Усі вони доносять до нас речення “самодръжьче цѣсарю аврѣлинанїе неправеднѣ сжднши”, що перекладається: “самодержцю цісарю Аврелію неправедно сівши”. Однак, у Маріїнському, Ассеманієвому та Зографському Євангеліях зустрічається фрагмент, який носить дуалістичний державно-сакральний зміст: “въздаднѣте оубо цѣ(ѣса)реви цѣ(ѣса)реви и б(о)жїи б(о)гови”, що перекладається, як “воздайте бо цезарю (царю) цезарева (царева) і Богове Богу” [14: 774].

Інший термін *korfь використовували слов’янські народи греко-православного культурного ареалу при згадці про західноєвропейських правителів. Термін походить від імені франкського короля Карла Великого, який був засновником нової моделі Римської імперії на європейському тлі та очевидно першим із правителів, хто налагодив зв’язки з слов’янами. Небезпідставно і те, що значно раніше ім’я згаданого правителя використали для позначення верховного монарха полабські слов’яни, які найтісніше контактували із прагерманцями. Польський славіст Т. Лер-Сплавінський стверджує, що старослов’янське *l* дісталось слов’янам від німецького *l* через давню полабську мову, оскільки саме в їх писемних пам’ятках найчастіше спостерігається пом’якшення приголосних. Цю думку підтримують згадувані В. Кіпарський та Ф. Мареш. За іншою версією, джерелом походження терміна *korfь мав бути вираз, котрий починався на *k* (що походить від *ch*, утворившись внаслідок посунання приголосних). Такий процес зміни приголосних характерний для германських мов у V–IX ст., він і переконує, що аналізоване слово прийшло до слов’ян з давньої німецької мови. По-іншому вважають польські вчені Ф. Славський, З. Штібер, стверджуючи, що термін вперше почав вживатись на території близько річки Дунай, а не Лаба [15: 94].

Залишається відкритим питання первісної форми сучасного слова *король*. Найчастіше вживаним у літописних текстах є відповідник *korfь. Однак у церковному

літописі “Житіє Мефодія” зафіксовано термін **korolъ*. Чеський славіст Ф. Мареш вважає, що ранньою формою була лексема **kārālъ*, в якій відбулась метатеза, а власне термін вже походить від старонімецького *Karal*; учений стверджує, що початкове слово було двоскладове: чи то *Karl*, чи то *korolъ*. Проте у давньослов’янських літописних пам’ятках слово *Karl* вживалося набагато частіше, ніж слово *Karal*. Альтернативою є версія польського науковця А. Стендера-Петерсена, який пояснює значення лексеми **Karl* означенням статусу не першого державного керівника, а вільної людини загалом. Прихильники цієї теорії стверджують, що форма терміна **Karl* – це сучасніша конфігурація, котра з’явилась після метатези. Опонуючи цій думці, Ф. Мареш, Е. Шварц, Т. Легр-Славінський та Г. Шевельов стверджують, що в слов’янських народів метатеза проходила поступово від II до IX ст. і не могла відбуватися в одній мові значно пізніше, ніж у іншій [15: 95].

Цікаву версію формування терміна **korl’ъ* подає російський вчений В. Мартинов. Він вважає, що семантичний розвиток лексеми відбувається на відтинку від значення “вільний чоловік” до значення “старий чоловік”. Мовляв, від цього словосполучення походить лексема “старійшина”, яка перекладається на чеську мову, як *vládce*. Польський вчений З. Голомб стверджує, що етимологія цього терміна має топонімічний характер й походить від грецького *Κράλη*, що перекладається як Ахая – місто на заході Греції. Іншим варіантом є слово *Γραλιστα*, що перекладається як Фессалія – місто в центральній частині Греції [15: 95].

За нашими спостереженнями, лексема **korl’ъ* культивується набагато рідше, ніж термін **цѣсарь*. У словнику Є. Отіна пригадується “Повість про заснування та взяття Царгороду”, яка датована XVI ст. Фрагмент “и потреби потребивших Троицю предивною, седмицятми і четырма крала обороняему” (“і прийма прийнявших Трійцю предивну, сімдесятьма чотирма королями захищену”). У “Скіфській історії” А. Лізлова є речення “краль же, сотворив совет с начальники венгерскими, усуетовавши всем быти готовыми на войну оттуду противо турком” (“король створив раду з начальниками угорськими, порадив всім бути готовими звідти до війни проти турків”) [12: 154].

Церковнослов’янська форма слова **kъnędzъ* в оригінальних літописних текстах середньовіччя найчастіше вживається у значенні перших правителів слов’янських держав на етапі їх формування у VIII–X ст. Ймовірно так проявився “північний слід” в експансії нормансько-германських конунгів, що відіграли не останню роль у становленні слов’янських монархічних династій усієї етнічної амплітуди. Підтвердження міститься у словнику М. Фасмера. На його думку, давньослов’янська лексема *kъnędzъ* не що інше, як трансформація прагерманського **kuningaz* чи готського **kuniggs* [5: 101].

Згодом термін втрачає атрибутику верховного монарха, яку в західних слов’ян набирає слово **царь*, а у східних і південних – **korl’ъ*. Термін **kъnędzъ* зберігає значення привілейованої соціальної верстви здебільшого керівника удільного князівства або священнослужителя, що засвідчує давня чеська мова. Підтвердження знаходиться у “Вченні Томаша Щітного”, датованого 1376 р., а саме в реченні: “*nebude chtieti [kněz], by jemu řiekali kněže, ale pane kněže*” (“не буде хотіти [князь] щоб до б нього звертались не “князь”, а “пане князю”). Слід зазначити, що чеський термін *kněz* та польський *ksiądz* вживалися також і в значенні “священик”. У сербській, хорватській та болгарській мовах аналізоване слово позначало сільського старосту, тобто керівника локальної адміністративної одиниці, уповноваженого центральною владою. Цікаву теорію з приводу цього висловив чеський вчений В. Ванечек. Він вважає, що в дохристиянські часи цей термін означав особу із місцевими владними повноваженнями й відповідав латинському слову *nobilis*, а статус верховного керівника виражав термін *rex*, як про це свідчить речення із літопису “Житіє Костянтина” [15: 99].

Слід зауважити, що лужицьке мовне середовище демонструвало дещо відмінний шлях розвитку терміна, який позначав усю аристократію, не наділену державними повноваженнями. Невирішеною залишається проблема хронології й первинного джерела переходу аналізованого слова із прагерманського у праслов'янський контекст. Панує версія походження терміна від готського слова **kunings*, яку підтримують Г. Беренкеру, Й. Мікколі та Г. Каглу. Але чеський дослідник Б. Вікіпел зауважує, що в готських пам'ятках немає прикладів вживання цієї лексеми. На його думку, причиною відсутності є не фрагментарність давніх слов'янських пам'яток, а те, що в готському розумінні верховним керівником був **reiks*. Натомість термін **kuning* здебільшого культивувався в давніх прагерманців – саксів, від яких міг перейти до слов'ян. Науковці вважають, що, ймовірно, лексему було запозичено в V–VI ст., коли слов'янсько-сакські відносини були досить активні. Альтернативну думку висловив російський дослідник А. Львов, який стверджує, що термін **кѣнѣдзь* був запозичений слов'янами із земель східної Болгарії, найпізніше в XI ст. Цю версію підтримує чеський лінгвіст Я. Гебауер, який наполягає: у зазначеному хронологічному відтинку така форма слова була єдино можливою [15: 99].

Словник О. Дювернуа містить речення із “Псковського літопису”: “*Я вась хоуцѣ жаловати и боронити отъ поганыхъ, яко отцы наши п дѣды Князи Великии*” (українською: “Я вас хочу шанувати і обороняти від поганих, як отці наші і діди Князі Великі”). “Збірка руських літописів”, надрукована в 1445 р., містить словосполучення “*Князь Клевскій*”, українською – “Князь Київський”, та “*князья Невскіе*” – “князі Невські”. Останнє словосполучення знаходимо в реченні того ж джерела: “*третій почиваетъ в той же церкве подъ спудомъ на левой стороне, а образъ его и имя написано на цке на гробнице, Князь инокъ Варсоновей Невскихъ Князей*” (українською мовою: “третій спочиває в тій же церкві під спудом на лівій стороні, а образ його і ім'я написано на церкві на гробниці, князь монах Варсонофій Невських Князів”) [11: 77].

У словнику Є. Отіна слово **кѣнѣдзь* пригадується в книзі “Домострой” (XVI ст.) у значенні весільного нареченого та нареченої: “*и обноситъ теми собольми коло голов новобрачному князю и новобрачной княгине по трижды*” (“і обнесіть тими соболями навколо голів новошлюбному князю і новошлюбній княгині тричі”) [12: 144]. “Старославянський словарь (по рукописям X–XI веков)” наводить приклади вживання лексеми **кѣнась* у Євангелії від Луки, Зографському та Маріїнському Євангеліях. Йдеться про речення “*егда же градеси съ сѣльрѣмь своимъ кѣкъ кѣ князоу*” (“коли прийде з грамотою своєю як до князя”). Наступний фрагмент “*о кѣнази бѣсъ изгонитъ бѣсы*” (“від князя бісів вигнати бісів”) є в Зографському Євангелії, Саввиній книзі, Євангелії від Матвія та у Маріїнському Євангелії, доносячи форму **кѣнаси*. У Ассеманієвому Євангелієі вживається відповідник **кѣнаси*. У Супрасльському рукописі зафіксовано термін **кназа*: “*оубоѣвъше са прѣвитеннѣ послушаша кназа*” (“боїться прощення послухати князя”) [14: 301].

У Євангелії від Івана, Зографському, Маріїнському й Ассеманієвому Євангеліях міститься форма **кѣнась* у фрагменті “*бѣ ч(ловѣ)къ отъ фарисѣи никодимъ има емоу кѣназь юдеискъ*” (“був чоловік від фарисеїв Никодим ім'я йому князь юдейський”). Євангеліє від Луки, Зографське Євангеліє, Саввина книга, Маріїнське Євангеліє та Ассеманієве Євангеліє доносять до нас уривок “*тъ кѣназь сѣньмнитю бѣ*” (“ти князю знятий був”). У Зографському Євангелії, Ассеманієвому Євангелії, Євангелії від Марка, Маріїнському Євангелії вживається форма **кѣназемъ* у фрагменті “*вечеръ творѣаше кѣназемъ своимъ і тысжитъникомъ і страѣшинамъ*” (“вечірню творять з князем своїм і тисячником і старшинами”). У Супрасльському рукописі аналізована лексема міститься у фрагменті “*люто же зъло дѣлаѣштемъ по вьса мѣста кназемъ*” (“люто же дуже робить по усіх містах князем”) [14: 301].

Висновки

Аналіз відповідників у “Словаре русского языка X–XVIII веков”, “Старославянском словаре (по рукописям X–XI вв.)”, “Материалах для словника давньоруської мови” та “Этимологическом словаре русского языка” дозволяє стверджувати, що в термінологічному ряді, що позначав найвищі соціальні статуси середньовічних слов’янських монархій, домінантними були лексеми **цѣсарь*, **кѣнѣдзь* та **корль*. Їх філологічна генеза та входження у слов’янський мовний обіг залежали від історичних реалій середньовіччя, що розгорталися на межі римського, а згодом романо-германського та слов’янського світів. Ключовим серед них терміном було слово латинського походження **цѣсарь*. Наступна за частотою вживання лексема прагерманської етимології **кѣнѣдзь*. Найрідше використовувалося давнє германське слово **корль*. Окрім останнього, терміни носили дуалістичну державно-релігійну дефініцію й широко використовувалися тогочасним соціумом для позначення максимальних як монархічних, так і сакральних медієвістичних статусів.

1. *Miroslav Vepřek. Česká redakce církevní slovanštiny z hlediska lexikální analýzy.* – Olomouc, 2005. – 220 s.
2. *Radoslav Večerka. Základy slovanské filologie a staroslověnštiny.* – Praha, 1980. – 112 s.
3. *František Čajka. Slovník jazyka staroslověnského (Lexicon linguae palaeoslovenicae) I–V – Addenda et corrigenda,* Hauptová, Z. a kol. – Praha, 2011.
4. *Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ред. кол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. Думка, 1982. – 475 с.*
5. *Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : У 2 т. / Укл. : Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Л. М. Полюга, Р. Й. Керста, М. Л. Худаш. – К. : “Наукова думка”, 1977 – 1978. Т. 1 –2. – 1224 с.*
6. *Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О.Н. Трубачева. – М. : Наука, 1974–2003.*
7. *Раля Цейтлин. Лексика старославянского языка (Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X–XI вв.). / Цейтлин Раля – М. : Наука, 1977. – 335 с.*
8. *Чура А. В. Аналіз старослов’янських дефініцій монархічного державного статусу / А. В. Чура // Матеріали VII симпозіуму україністів Середньої Східної Європи (Оломоуц, Чеська республіка, 2016). – Збірник наукових праць Університету імені Ф. Палацького. – Оломоуц, 2016. – С. 96–107.*
9. *Чура А. В. Ключові терміни старослов’янської суспільно-політичної лексики: етимологічний дискурс / А. В. Чура // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 15-річчя заснування кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. 16 березня 2016 р. Збірник наукових праць. – Львів : ЛНМУ, 2016. – С. 65–68.*
10. *Чура А. В. Монархічні терміни у словнику Ізмаїла Срезневського / А. В. Чура // Матеріали XI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації” Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. 20 – 21 лютого 2016 р. Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2016. Випуск 11. – С. 339–342.*
11. *Дювернуа А.Л. Матеріали для словника давньоруської мови. / А. Л. Дювернуа – М., 1894. – 237 с.*
12. *Отин Е. С. Словарь русского языка X–XVIII веков / Е. С. Отин. – Донецк : Юго-Восток, 2014. – 436 с.*
13. *Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4-х т. : / Перевод и дополнения О. Н. Трубачёва. 4-е изд., стереотип. – М. : Астрель-АСТ, 2004. – 588 с.*
14. *Старославянский словарь (по рукописям X–XI вв.) Ок. 10000 сл. / ред. Р. М. Цейтлин, ред. Р. Вечерка, ред. Э. Благова. – М. : Рус. яз., 1994. – 842 с.*
15. *Vukupěl B. Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích : etymologie jako pomocná věda historická. – Brno : Masarykova univerzita, 2004. – 237 s.*

TERMS DENOTING PUBLIC AUTHORITIES
IN OLD SLAVIC SOCIO-POLITICAL VOCABULARY

Anna Chura

*University named after Frantiskovy Palacky in Olomouc
st. Krzhizhkovskeho 511/8, Olomouc, 77147, Czech Republic
vschbox@ukr.net*

Language, that appears at the primitive stage of humanity development simultaneously with its birth, is an essential means of communication and therefore cognition of the universe. Under the influence of growing public demand, it is gradually transforming from the system with audio and graphic signs into extensive means of ideological communication. The bearer of such requests is the state and the church, which are formed under the influence of primitive society social organization requirements and legitimize of its management layer. This is how the monarchy appears, which is the oldest form of government being enshrined in religion and law as the sole monopoly on power.

In the Slavic world government formation process completed mainly during the Middle Ages, which significantly increased the degree of politicization of society. Therefore, the attitude of society to political realities forms a particular language layer – social and political vocabulary. On the Old Slavonic language background, its genesis was not least caused by the process of public institutions' construction and therefore national identity. It reflected the political and social situation in its language interconnection and represented the ways of social and political relations expression. The key core of medieval socio-political lexicon is the terminology row that designated the highest royal status at that time.

Over time, political vocabulary has undergone permanent transformations in all areas of operation. Given the fact that it has played a key role in the distribution of social and political concepts and formation of social consciousness of the population, the need of this vocabulary description has become an objective necessity. Thus, scientific analysis of Old Slavonic sights demands more detailed clarification and comparative analysis of terms etymological construction that marked the highest posts in the then politics. Philology has not processed this important segment of the vocabulary, especially in the etymological, morphological and semantic meaning and analysis of systemic connections. Therefore, the present article is a continuation study of etymology, semantics and frequency of using key terms of Old Slavic socio-political lexicon **цѣсарь* (Caesar), **корл'ь* (King) and **корл'ь* (prince) in ancient Slavic chronicles through the expansion of research source base. The identification of new facts allowed to increase the range of main origin lexemes analysis aimed at monarchs social status designation in the caste absolutist Slavic states of medieval period. Using comparative methodology, it is established that in chronicle texts presented in "Dictionary of the Russian language in the 10th-18th centuries" of the Ukrainian linguist E. Otin, "Old Slavic dictionary (manuscripts of the 10th – 11th centuries)" of the Czech and Russian researchers Vecherko R. and R. Zeitlin, "Materials for the Dictionary of Old Rus language" of the Russian linguist A. Duvernoit and "Etymological Dictionary of Russian language" of the Russian scientist M. Fasmer commonly used monarch is of Latin origin *цѣсарь*. According to the frequency of references, monarchal terminology row continues Teutonic words **кѣнѣдзъ*, **корл'ь* that reminded in the following sequence.

Key words: Caesar, King, Prince, Slavs, socio-political lexicon, chronicles, medieval, etymology.

Стаття надійшла до редколегії 14 червня 2016 року
Прийнята до друку 17 грудня 2016 року